

УДК 343.2.01

Є.В. Лащук,

кандидат юридичних наук, доцент,
директор з політико-правових питань Асоціації «Інформаційні
технології України»

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ З ПРИНЦИПАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. У статті пропонується авторське визначення поняття «принципи кримінально-правової політики», а також його співвідношення з поняттям «принципи кримінального права».

Виділено основні складові досліджуваних понять, а саме: зміст відповідних принципів, їх призначення і сфера застосування, а також юридичне закріплення. На цій підставі зроблено висновки щодо ознак, які надають змогу розмежувати зазначені поняття та визначити місце принципів кримінально-правової політики серед інших принципів права і політики.

Ключові слова: принципи кримінально-правової політики, принципи кримінального права, принципи права, кримінально-правова політика.

Постановка проблеми. Ще у стародавні часи звертали увагу на те, що «принцип є найважливішою частиною всього» (*principium est porissima pars cujunque rei*). Під поняттям «принцип» (від лат. *principium*, грец. *αρχή* — начало, основа) ми розуміємо твердження, що сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне або, принаймні, бажане. У повсякденному житті принципами називають внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується у різних сферах своєї діяльності. За великим тлумачним словником сучасної української мови, принцип — це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т.ін [1, с. 1125].

Дослідженню принципів кримінально-правової політики присвятили свої праці, зокрема такі вітчизняні вчені, як В.О. Гацелюк, Л.М. Герасіна, М.І. Панов, П.Л. Фріс, а також зарубіжні науковці: О.І. Бойко, В.О. Владіміров, Р.Р. Галіакбаров, О.І. Коробеев, Н.О. Лопашенко, Ю.І. Ляпунов, В.В. Мальцев, П.Н. Панченко, Є.Є. Чердиченко, А.С. Шляпочников та ін.

Поняття «принцип кримінально-правової політики» за своїм змістом органічно пов'язаний з такими двома категоріями, як «принцип кримінального права» та «принцип правової політики». Більше того, цими категоріями охоплюються переважно одні й ті самі принципи (наприклад, гуманізму, законності, справедливості).

Найбільш тісний зв'язок принципи кримінально-правової політики мають

із принципами кримінального права. Історія пізнання останніх налічує вже щонайменше декілька століть.

Особливе місце, у цьому контексті, належить давній історичній пам'ятці українців, що відома як «Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року»¹. Якщо припуститися хибної думки про достатньо високу розвиненість правового регулювання у ХХІ столітті та набагато меншу досконалість забезпечення правопорядку майже чотирьохсотлітньої давнини, то озирнувшись назад у ці століття можна несподівано для себе збагнути, що норми, які були закріплені у документі першої половини ХVІІІ століття, приємно дивують надзвичайно розвиненням з точки зору сьогодення світоглядом їх носіїв і вельми високою правовою культурою, яка вже у ті часи оперувала поняттями верховенства права, законності та справедливості.

Так, у пункті 4 Артикулу 4 (останній іменується «О должностех судей в правосудии» Глави сьомої зазначено так: «Всяк судія долженъ судить по сему праву и по написаннымъ в немъ артикуламъ; по своему же умствованію, догаду, самомнѣнію и по собственному знанію ничего не судить и не приговаривать, но по силѣ прозводимыхъ в судѣ рѣчей и правилнымъ сторонь доказательствамъ приговоръ чинить имѣеть. К тому же и наказанія осужденному ни // по милосердію или по нароекъ убавлять, ни по ненависти и злобѣ прибавлять не долженъ, кромѣ какъ сіе право повелѣваетъ». Утілення принципу гуманізму можемо побачити, зокрема, в таких словах з по-

ложенъ кодексу: «Дѣти же недорослые, хотя бѣ в чемъ к такому преступленію и причислилися, однакожь никакому наказанію не подлежатъ, потому что не могутъ за своимъ малолѣтствіемъ разумѣть и разсудить, хотя и злое что увидить» (пунктъ 4 Артикуль 14 «О фалшованіи монети в денежномъ дѣлѣ», Глава третья) [2, с. 85, 57].

У артикулі 5 Глави дев'ятої цього ж кодифікованого акту задекларовані уже діючі на той час принципи особистої відповідальності й кримінальної відповідальності на підставі вини: «Нихто ни за кого терпѣть не долженъ, токмо самъ за свою вину // Никто за чужое преступленіе, ежели оно не будетъ сообщникомъ повелѣніем, совѣтомъ и какимъ-нибудь пособіемъ, не имѣеть быть судимъ, наказиванъ и штрафованъ, тоетъ ни отѣць за сина, ни синъ за отца, ни жена за мужа, либо мужъ за жену, такожъ братъ за брата, отѣць и мать за дочеръ, дочъ за мать или отца, ни сестра за сестру, и всякъ родственникъ за родственника, слуга за господина, господинъ за слугу, и никто иной невиновагій за другого виноватого, ибо сего законъ Божій и самая справедливость возбраняетъ. Но всякъ сам за себе и за свое злодѣяніе отвѣтствовать и терпеть долженъ...» [2, с. 160].

Дещо пізніше, у 1810 році П.А. Фейербах визначив такі найголовніші засади тогочасного кримінального права: «§. 19. Изъ объясненія нашего можно извлечь слѣдующее главное начало уголовного права: Каждое правомѣрное наказание въ Государствѣ есть правомѣрное слѣдствие закона, на

¹ Оригінальна назва цього документу: «Права по которымъ судится Малоросійській народъ Высочайшимъ Всепресвѣтлѣйшіа Державнѣйшіа Великіа Государыни Императрици Елисаветъ Петровны Самодержици Всероссийскіа еа Императорского Священѣйшого Величества повелѣніемъ. Изъ трехъ книгъ а именно Статута Литовского, Зерцала Саѣонского и приложенныхъ при томъ другихъ Правъ, такожъ изъ Книги Порядка, по переводѣ изъ полского, и латинского ѣзыковъ на Россійскій Діалектъ въ одну Книгу сведенныя въ Глуховѣ лѣта отъ Рождѣства Христова 1743».

необходимости сохранения внѣшнихъ правъ основаннаго, и за нарушение правъ чувственнымъ зломъ угрожающаго. §. 20. Изъ сего произтекають слѣдующія, никакому изключенію не подверженныя низшія начала: I. Всякое причиняемое наказаніе предполагаетъ законъ наказательный. (Nulla poena sine lege – безъ закона нѣтъ наказанія) ... II. Причиняемое наказаніе зависитъ отъ бытія дѣла, противъ котораго обнародовано угроженіе. (Nulla poena sine crimine – безъ преступленія нѣтъ наказанія) ... III. Дѣяніе, въ разсужденіи котораго послѣдовало законное угроженіе (законное предположеніе) служитъ причиною законнаго наказанія. (Nullum crimen sine poena legali) никакое преступленіе не должно оставаться безъ наказанія законнаго. Ибо по силѣ закона, съ извѣстнымъ какимъ нарушеніемъ правъ сопрягается зло какъ необходимое правомѣрное слѣдствіе» [3, с. 19-20].

Утім не зважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених принципам кримінального права, питанню щодо визначення поняття принципів кримінально-правової політики приділяється невиваждано мало уваги. Зазначене в основному й зумовило дискусію серед вчених-криміналістів щодо співвідношення принципів кримінального права і кримінально-правової політики. Поняття ж останніх, що фігурує в юридичній літературі, не містять у собі такої кількості ознак, які б надавали змогу із достатньою легкістю відмежувати ці кримінально-політичні принципи від принципів кримінального права. Більше того, усі наявні у юридичній літературі визначення поняття принципів кримінально-правової політики відрізняються один від одного.

Мета статті — надати авторське визначення поняттю «принципи кримінально-правової політики», а також

встановити його співвідношення з поняттям «принципи кримінального права».

Останні наукові розвідки з досліджуваного питання. У відомій українським юристам енциклопедії кримінального права принципи кримінальної політики визначено як основоположні ідеї, керівні начала, що містяться в основі всієї системи заходів, які забезпечують її розробку і реалізацію [4, с. 35].

Вітчизняний дослідник аналізованого питання професор П.Л. Фріс принципами кримінально-правової політики вважає основоположні, керівні ідеї і засади у сфері боротьби зі злочинністю методами матеріального кримінального закону, які спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби й практику їх застосування [5, с. 81].

Майже аналогічне визначення цього поняття надає О.І. Коробеев, який під принципами кримінально-правової політики пропонує розуміти закріплені в директивних установках і нормах кримінального права основоположні, керівні ідеї і начала у галузі боротьби зі злочинністю, що спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби та практику їх застосування [6, с. 86].

Поняття кримінально-правових принципів визначив і Т.Р. Сабітов. До таких принципів, на його погляд, належать система науково сформульованих, максимально узагальнених ідей, що виражають обов'язкові вимоги, на яких будуються кримінальне право і кримінально-правова політика [7, с. 23].

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи зазначені визначення, виділимо основні *складові* досліджуваного поняття, а саме: зміст відповідних принципів, їх призначення

і сферу застосування, а також юридичне закріплення.

Зміст аналізованого поняття полягає в тому, що принцип кримінально-правової політики містить певну основоположну ідею (керівне начало, основну засаду) у відповідній галузі знань.

Призначення цих принципів впливає з того, що вони: 1) містяться в основі всієї системи заходів, які забезпечують розробку і реалізацію кримінально-правової політики (Г.Ю. Лесников, Н.О. Лопашенко); 2) спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення боротьби зі злочинністю і практику їх застосування (О.І. Коробеев, П.Л. Фріс). Іншими словами, принципи кримінально-правової політики слугують формуванню норм кримінального права і виробленню практики їх застосування.

Сферою застосування принципів кримінально-правової політики є ті суспільні відносини, що становлять об'єкт (предмет) кримінального права, а також суспільні відносини у сфері кримінально-правового нормотворення і правозастосування.

При цьому ми цілком поділяємо позицію В.В. Кузнецова, який об'єктом кримінального права пропонує визнавати: 1) суспільні відносини, що поставлені під кримінально-правову охорону (впливаючи на які здійснюється охоронна функція); 2) суспільні відносини, що виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється регулятивна функція); 3) суспільні відносини, що поставлені під кримінально-правову охорону, і суспільні відносини, що виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється виховна функція); 4) суспільні відносини, що поставлені під кримінально-правову охорону, і

суспільні відносини, що виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які, здійснюється превентивна (запобіжна) функція) [8].

У контексті зазначеного доволі спірним видається сформульоване Н.О. Лопашенко поняття, згідно з яким принципи кримінальної політики — це основоположні ідеї діяльності держави, у тому числі в особі її органів і посадових осіб останніх, у сфері охорони найбільш важливих для особистості, суспільства та держави благ, законних інтересів і суспільних відносин від злочинних посягань [9, с. 38].

На нашу думку, сфера застосування принципів кримінально-правової політики не обмежується тією сукупністю суспільних відносин, що складають об'єкт кримінально-правової охорони. Зазначені принципи застосовуються також у сфері самої кримінально-правової політики, що зокрема стосується нормотворення і правозастосування (у тому числі правоінтерпретації), а також у сфері відносин, які складають об'єкт (предмет) кримінального права.

Юридичне закріплення принципів кримінально-правової політики здійснюється: у директивних установках і нормах кримінального права (О.І. Коробеев); у матеріальному кримінальному законі (П.Л. Фріс).

Важко не погодитися з О.І. Коробеевим у тому, що принципи кримінальної політики мають ту відмінну від принципів права особливість, що вони не завжди оформлені у вигляді правових норм; нерідко вони закріплені у директивних документах [10, с. 269]. Утім, забігаючи наперед, слід відмітити, що не всі принципи кримінально-правової політики (на відміну від принципів права) мають обов'язкове юридичне закріплення, про що йтиметься далі.

Водночас якщо порівнювати ознаки аналізованого поняття з ознаками поняття принципів кримінального права, то виявляється, що основними ознаками останніх виступають так само: їх зміст, призначення і юридичне закріплення.

Для прикладу проаналізуємо визначення поняття принципів кримінального права, надане Ю.В. Бауліним: «Принципи кримінального права — це система постійних основних (вихідних) об'єктивних вимог (засад), які закріплені у законодавстві або витікають з нього та відповідно до яких ця галузь права будується та функціонує» [11, с. 607]. У зазначеному понятті визначено зміст відповідних принципів (система постійних основних (вихідних) об'єктивних вимог (засад)), їх юридичне закріплення (у законодавстві або витікають з нього), а також відповідне призначення цих принципів (відповідно до яких ця галузь права будується та функціонує).

Принципи кримінального права, зазначав М.І. Бажанов, — це основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу та правозастосовну діяльність [12, с. 10]. У наведеному визначенні також можна виділити такі ознаки, як зміст, юридичне закріплення і призначення цих принципів.

Визначення, сформульоване В.О. Гацелюком, також містить у собі зазначені ознаки. Так, науковець вважає, що принципи кримінального права — це спрямовані на вирішення завдань кримінального права найбільш загальні положення, закріплені кримінальним законодавством, які виражають соціальну обумовленість кримінального закону, визначають структуру та зміст кримінального

права, відображають його метод, виступають у вигляді нормативної основи регулювання кримінально-правових відносин та відображають рівень суспільної правосвідомості [13, с. 8].

За допомогою вказівки на зазначені ознаки кримінально-правових принципів сформулювали їх поняття також М.О. Беляєв і М.Й. Коржанський. Так, на думку М.О. Беляєва, кримінально-правові принципи — це визначені закономірностями розвитку суспільства, основоположні (керівні) ідеї, що визначають сутність, зміст, завдання і цілі кримінального законодавства і порядок його реалізації з метою протидії злочинності шляхом застосування кримінального покарання [14, с. 31].

М.Й. Коржанський зазначав, що «принципами уголовного права можуть бути визнані загальні й найважливіші положення (засади) уголовно-правового регулювання, якими визначаються основні завдання уголовного законодавства, стратегія і тактика уголовної політики держави, головні засоби та шляхи її реалізації і які безпосередньо передбачені законом або прямо з нього випливають та мають конкретну практичну дію, виконують регулятивну функцію» [15, с. 83]. Учений також писав, що принципами кримінального права визначаються найбільш визначні, головні положення (ідеї, засади), які встановлені законом чи безпосередньо із нього витікають і характеризують зміст цієї галузі права і об'єктивуються в законотворчій та правозастосовчій діяльності державних органів. Принципи кримінального права мають важливе значення для реалізації завдань кримінального законодавства у суспільстві: ідеологічного характеру, регулятивної та охоронної функцій, здійснюють вплив на законодавця у

сфері нормотворчості на громадян і підвишуючи їх загальний рівень правосвідомості та правової культури [16, с. 69-70].

Як бачимо, хоча усі зазначені науковці й виділяють одні й ті самі ознаки досліджуваного поняття, однак зміст ознаки «призначення принципів кримінального права» у них не є однаковим. Якщо за визначенням Ю.В. Бауліна принципи кримінального права слугують для того, щоб ця галузь права будувалася та функціонувала, то за визначенням В.О. Гачелюка, ці принципи спрямовані на вирішення завдань кримінального права, виражають соціальну зумовленість кримінального закону, визначають структуру та зміст кримінального права, відображають його метод, виступають у вигляді нормативної основи регулювання кримінально-правових відносин та відображають рівень суспільної правосвідомості; за М.І. Бажановим — вони визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу та правозастосувальну діяльність; за М.Й. Коржанським — відповідні принципи визначають основні завдання «уголовного» законодавства, стратегію і тактику «уголовної» політики держави, головні засоби та шляхи її реалізації, а також вони виконують регулятивну функцію; за визначенням М.О. Беляєва, призначення принципів кримінального права полягає в тому, що вони визначають сутність, зміст, завдання і цілі кримінального законодавства і порядок його реалізації.

Крім того, за ознакою призначення не лише усі наведені визначення поняття принципів кримінального права суттєво відрізняються між собою, а й останні також відрізняються за цією ознакою від принципів кримінально-правової політики, що виступає

істотною перепоною при їх розмежуванні.

Не складно помітити, що призначення принципів кримінального права і кримінально-правової політики у окремих авторів є однаковим. Зокрема, О.І. Коробеев і П.Л. Фріс вважають, що принципи кримінально-правової політики спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення боротьби зі злочинністю й практику їх застосування. Доволі багато спільного з попереднім можна побачити і в ознаці призначення принципів кримінального права, оскільки вони визначають: стратегію і тактику «уголовної» політики держави, головні засоби та шляхи її реалізації (М.Й. Коржанський); правотворчу та правозастосувальну діяльність (М.І. Бажанов); сутність, зміст, завдання і цілі кримінального законодавства і порядок його реалізації (М.О. Беляєв). Наведене свідчить про те, що багато науковців або просто не вбачають, або ж навмисно нівелюють різницю між принципами кримінального права і кримінально-правової політики.

Відповідно, усі наукові погляди щодо розмежування зазначених принципів можна умовно об'єднати у такі три концепти: 1) тотожності принципів кримінального права і кримінально-правової політики; 2) пріоритету принципів кримінального права — концепція, відповідно до якої принципи кримінально-правової політики повністю охоплюються поняттям принципів кримінального права; 3) пріоритету принципів кримінально-правової політики — концепція, відповідно до якої принципи кримінального права є похідними від принципів кримінально-правової політики. Тому розглянемо ці концепти докладніше.

Як зазначає В.В. Мальцев, принципи кримінального законодавства (об'єктивно призначені бути юридичною формою принципів кримінального права) своє правове вираження знаходять у результаті кримінально-правової політики, виступаючи її вузловими, наріжними положеннями. Тому і всі суб'єктивні моменти такої політики (більш-менш адекватної соціальним реаліям) через принципи кримінального законодавства в тій чи іншій мірі позначаються як на суспільному сприйнятті принципів кримінального права, так і на практиці їх реалізації в праві. Разом з тим, хоча принципи кримінально-правової політики і кримінального права за змістом дуже близькі один до одного, між ними усе ж є відмінності. Принципи кримінального права, на думку вченого, є первинними. Принципам кримінально-правової політики утім належить підпорядкована, службова роль, яка в цьому аспекті в тому і полягає, щоб точніше і повніше відобразити зміст принципів кримінального права у кримінальному законодавстві. В.В. Мальцев також вважає невірним те, що принципи кримінально-правової політики, будучи закріпленими в нормах права, стають принципами кримінального права. Якщо принципи кримінального права використовуються як принципи кримінально-правової політики, то їх зміст, відповідно, можна закріпити і в нормах кримінального законодавства. Однак, якщо під другими розуміти щось відмінне від перших, то зробити цього не можна [17, с. 275-276; 18, с. 47-49].

П.Л. Фріс не погоджується з висновком В.В. Мальцева про те, що принципи кримінального права первинні, а принципам кримінально-правової політики належить підлегла, службова роль, яка у тому і полягає,

щоб точніше і повніше відображати зміст принципів кримінального права в кримінальному законодавстві. Такий підхід, зазначає вчений, фактично перевертає все з ніг на голову. Первинною, на думку П.Л. Фріса, завжди є політика (у тому числі кримінально-правова), що визначає зміст, напрями, методи та ін. конкретного інструментарію її реалізації. Саме кримінальне право є інструментом, за допомогою якого реалізується кримінально-правова політика, досягаються її цілі [19, с. 115].

За способом виразу, зазначає П.Л. Фріс, характером і змістом принципи кримінально-правової політики якісно відрізняються від принципів кримінального закону, і в цьому значенні саме вони лежать в основі формування останніх, а не навпаки. Принципи кримінального закону беруть свій початок в принципах кримінально-правової політики, конкретизуючи й деталізуючи їх, насичуючи правовим матеріалом. Але оскільки в гносеологічному плані теорією спочатку була розроблена система принципів кримінального закону і лише потім — кримінально-правової політики, останні чисто термінологічно нерідко позначаються поняттями, які в правосвідомості юриста вже нерозривно пов'язані з уявленнями про принципи саме кримінального закону. Цей термінологічний дуалізм не повинен вводити в оману. Не всі принципи кримінального закону «одержали» статус таких у кримінально-правовій політиці, але всі керівні ідеї української кримінально-правової політики мають принципове значення для даної галузі права. Якщо розглядати право як атрибут політики (а так воно і є насправді), то з очевидним є те, що основоположні принципи політики одночасно є фундаментальними принципами права [5, с. 82].

Схожі міркування можемо спостерігати й у В.О. Гацелюка, на думку якого принципи кримінального права — це узагальнене вираження кримінально-правової політики, її стислий зміст. Вони або впливають на останню, або навпаки, самі підпадають під її вплив, слугуючи засобом досягнення політичних цілей [13, с. 39]. Принципи кримінального права мають відображатися у кримінальній політиці як її матеріально-правовий фундамент ... Безумовно, принципи кримінальної політики не вичерпуються принципами кримінального права. Отже, зміст принципів кримінального права є частиною змісту принципів кримінальної політики. Остання має характеризуватися також принципами, що відбивають її суть як специфічної соціальної діяльності [13, с. 110-112].

Так само і Р.Р. Галіакбаров уважав, що принципи кримінального права визначаються кримінальною політикою, і, що принципи кримінально-правової політики, будучи закріпленими в нормах права, стають принципами кримінального права [20, с. 24].

Принципи кримінального законодавства і принципи кримінально-правової політики, на думку Є.Є. Чердніченко, є різнопорядковими категоріями, оскільки перші з них являють собою основні положення кримінального законодавства, тобто системи кримінально-правових норм, а другі — основні положення конкретної діяльності. Відповідно, на її погляд, ці категорії не пов'язані між собою безпосередньо, вони взаємодіють опосередковано, через взаємозв'язок кримінального законодавства і кримінально-правової політики [21, с. 43-44].

Дійсно, ще за радянських часів, один із найбільш авторитетних роз-

робників учення про кримінально-правову політику О.І. Коробєєв писав, що принципи кримінального права беруть свій початок у принципах кримінально-правової політики, конкретизуючи і деталізуючи їх, насичуючи правовим матеріалом [22]. Таким чином, вчений також виходить з примату принципів кримінально-правової політики над принципами кримінального права.

Співвідношення принципів кримінально-правової політики і кримінального права полягає в тому, що перші з них: а) закріплюються не лише в нормах права, а й у директивних документах; б) визначають як характер кримінального законодавства, так і практику його застосування; в) належать до «утворюючих» принципів кримінального права. За способом виразу, характеру і змісту принципи кримінально-правової політики якісно відрізняються від принципів кримінального права і в цьому сенсі саме вони знаходяться в основі формування останніх, а не навпаки. Принципи кримінального права походять від принципів кримінально-правової політики, конкретизуючи та деталізуючи їх, насичуючи правовим матеріалом. Не всі принципи кримінального права «отримали» статус кримінально-політичних, однак усі керівні ідеї кримінально-правової політики мають принципове значення для даної галузі права. Якщо розглядати право як атрибут політики (а насправді воно так і є), то з необхідністю виявляється, що основоположні принципи політики одночасно суть і фундаментальні принципи права [10, с. 270; 6, с. 87].

Утім не можна не погодитися і з позицією Ю.Є. Пудовочкина та С.С. Пєрвагідова, які зазначають, що між поняттями «кримінальна політика» і «кримінальне законодав-

ство» існує двосторонній зв'язок, який полягає у тому, що правотворчість виступає формою реалізації кримінальної політики, а тому в праві мають своє вираження і нормативне закріплення політичні ідеї протидії злочинності. Водночас формою реалізації кримінальної політики виступає правозастосування, відповідно, ця форма реалізації політики детермінується змістом кримінально-правових норм [23].

На підставі викладеного можемо зробити такі попередні висновки: по-перше, усі дослідники аналізованої проблематики визнають, що в основі кримінально-правової політики і кримінального права лежить багато одних і тих самих принципів; по-друге, існують принципи, які притаманні лише кримінально-правовій політиці та не застосовуються у кримінальному праві; по-третє, принципи кримінально-правової політики за своїм призначенням використовуються як для формування кримінального законодавства, так і для практики його застосування, а принципи кримінального права слугують лише для правозастосування; по-четверте, принципи кримінально-правової політики закріплюються не лише у нормах права (як принципи кримінального права), а й у певних директивних нормативно-правових актах (зокрема, в указах Глави держави, постановах парламенту й уряду), а також можуть і не мати будь-якого нормативного закріплення (наприклад, це ті принципи, що мають лише доктринальне закріплення); по-п'яте, сферою застосування принципів кримінального права є власне ті суспільні відносини, що складають об'єкт (предмет) кримінального права, а сферою застосування принципів кримінально-правової політики є також суспільні відносини у сфері

кримінально-правового нормотворення і правозастосування.

Щоб відповісти на запитання про те, яка з наведених концепцій є правильною, з усієї сукупності принципів, що перебувають у науковому обігу (власне лише у межах кримінально-правової науки) спробуємо віднайти та виокремити ті з них, які не можуть виступати принципами кримінального права. Для цього розглянемо, які існують принципи правової політики взагалі.

Так, О.В. Минькович-Слободяник вважає, що правова політика має будуватись на таких принципах: законність, соціальна зумовленість, наукова обґрунтованість, легітимність, демократичний характер, рівність прав громадян, гуманізм і моральність, соціальна справедливість, гласність, поєднання інтересів особистості й держави, пріоритетність прав та свобод людини і громадянина, відповідність міжнародним стандартам [24, с. 41].

Так само, у загальній теорії держави і права виділяють такі стрижневі принципи правової політики: 1) соціальна зумовленість; 2) наукова обґрунтованість, реалістичність; 3) стійкість і передбачуваність; 4) легітимність, демократичний характер; 5) гуманність і моральні начала; 6) справедливість; 7) гласність; 8) поєднання інтересів особистості й держави; 9) пріоритетність прав людини; 10) відповідність міжнародним стандартам [25, с. 541]. А.В. Малько також виділяє системність, послідовність, цілеспрямованість і прогнозування [26, с. 216].

Як бачимо, серед принципів правової політики є такі, що можуть характеризувати скоріше політику, аніж право. Це такі принципи, як соціальна зумовленість, наукова обґрунтованість, послідовність, реалістич-

ність, цілеспрямованість, стійкість і передбачуваність, легітимність, демократичний характер, гласність, поєднання інтересів особистості й держави, пріоритетність прав та свобод людини і громадянина, відповідність міжнародним стандартам. І лише такі із зазначених принципів, як принцип рівності громадян перед законом, гуманізму і справедливості, можемо упевнено також віднести до принципів права.

У контексті зазначеного ми цілком погоджуємося з О.В. Минькович-Слободяник, на погляд якої єдність принципів права і правової політики зумовлено, в кінцевому підсумку, єдністю їхнього духовного джерела, яким є правосвідомість. Однак, на її думку, принципи правової політики мають свої, відмінні від принципів права, особливості: вони мають властивість вищої імперативності, універсальності, загальнозначущості; характеризуються стійкістю і стабільністю протягом невизначено тривалого часу; спрямовують формування і розвиток правової політики; зумовлюють основні напрями правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної та іншої юридичної діяльності; постають найважливішим критерієм законності здійснення правової політики України; консолідують ідеї, що визначають загальні підходи громадянського суспільства і державної влади до стратегічно орієнтованої діяльності у сфері правового регулювання суспільних відносин; впливають із об'єктивних закономірностей правового впливу, його призначення й спрямованості; уніфікують характер цілеспрямованого впливу на суспільні відносини за допомогою правових засобів [24, с. 47-48].

Аналізуючи наукові праці вітчизняних і зарубіжних криміналістів ми

дійшли висновку, що до принципів кримінального права не можна відносити такі з них: принцип взаємодії правоохоронних органів з іншими державними органами, громадянами і їх об'єднаннями та населенням в цілому; принцип активного залучення населення до протидії злочинності (П.Н. Панченко, О.І. Бойко); принцип відповідності кримінально-правової політики іншим елементам політики у сфері боротьби зі злочинністю (П.Л. Фріс); узгодження кримінально-правових заходів протидії злочинності з більш широкими соціальними програмами й необхідностями (О.І. Бойко); принципи класовості, патріотизму, інтернаціоналізму (М.О. Беляев); принципи стабільності, передбачуваності, гласності кримінально-правової політики, поєднання інтересів особистості й держави (Г.Ю. Лесніков і Н.О. Лопашенко). Усі наведені принципи кримінально-правової політики не містяться ані в законодавстві України про кримінальну відповідальність (і не впливають з нього), ані в нормах кримінального права.

Варто звернути увагу й на те, що до ознак принципів права фахівці з теорії права відносять, зокрема, нормативність, об'єктивну зумовленість, фіксацію у зовнішніх формах права і забезпеченість. При цьому нормативність принципів трактується як їх здатність охоплювати своїм регулюванням широке коло суспільних відносин через норми права. Фіксація принципів в законах чи інших зовнішніх формах права відбувається у спосіб закріплення їх у нормативно-правових актах, по-перше, шляхом безпосереднього їх формулювання у нормах чи приписах права (текстуальне закріплення) і, по-друге, шляхом виведення принципів права зі змісту

нормативно-правових актів (змістове закріплення). Ще одна ознака принципів права — забезпеченість — передбачає можливість застосування правового примусу [27, с. 40-42]. Не важко помітити, що таким принципам кримінально-правової політики, як, наприклад, цілеспрямованість останньої, її системність, послідовність, стабільність, передбачуваність і гласність, не притаманні зазначені ознаки принципів права (тобто нормативність, фіксація у зовнішніх формах права і забезпеченість).

Водночас змушені констатувати, що, аналізуючи кримінально-правову літературу, ми не знайшли жодного принципу кримінального права, який не виступав би одночасно й принципом кримінально-правової політики. Отже, можна зробити висновок про те, що принципи кримінально-правової політики не тотожні принципам кримінального права, оскільки вони мають суттєві відмінності, зумовлені існуванням специфічних ознак, притаманних лише окремо кожній із цих двох груп принципів.

Однак питання щодо пріоритетності тих чи інших принципів, як видається, нагадує певну теоретичну фікцію, адже усі принципи кримінального права є продуктом (результатом) кримінально-правової політики. Водночас саме принципи права (у тому числі кримінального) використовуються суб'єктами кримінально-правової політики на етапі її реалізації (тобто принципи кримінального права використовуються, в основному, під час реалізації кримінально-правової політики, а не під час її формування). На етапі формування кримінально-правової стратегії і тактики протидії злочинності суб'єкти кримінально-правової політики, як правило, керуються основоположними принципами права

та принципами правової політики. За таких умов про пріоритетність якоїсь із аналізованих груп принципів взагалі не може бути й мови.

У підтвердження зазначеного ми цілком поділяємо позицію М.І. Панова, який зазначає, що принципи кримінального права значною мірою впливають на сутність і зміст кримінального правотворення і кримінального законодавства як соціально-правові явища, а також на практику його застосування і тому виступають обов'язковими і визначальними складовими кримінально-правової політики [28, с. 823]. Подібної думки дотримується й В.В. Мальцев, який вважає, що на принципах кримінального права заснована кримінально-правова політика, саме тому вони і є основним засобом реалізації такої політики [17, с. 282].

Таким чином, принципи кримінального права є джерелами формування і реалізації кримінально-правової політики. На жаль, суб'єкти останньої досить часто ігнорують окремі існуючі принципи кримінального права (передусім це стосується принципу гуманізму та економії кримінально-правової репресії). Хоча іноді таке ігнорування зумовлене необхідністю створення, запозичення чи імплементації нових або «реанімацію» давніх принципів ідей і впровадження їх у кримінальне право та законодавство (зокрема, таким чином було повернуто пріоритет у правозастосуванні верховенства права та «несправедливо» захищено у розряд другорядних принципу законності). Утім, в основному дотримуючись існуючих принципів кримінального права, кримінально-правова політика характеризується й специфічними (лише їй притаманними) принципами, що походять не з права, а, зокрема, з

філософії, економіки чи політології (це, наприклад, такі принципи, як справедливість, економічна обґрунтованість, демократизм).

Висновки. Таким чином, на підставі запропонованих нами у цьому дослідженні складових принципів кримінально-правової політики, можемо зробити такі висновки:

1. Зміст принципів кримінально-правової політики полягає в тому, що вони містять певні основоположні ідеї (керівні начала, основні засади, базові положення) у сфері кримінально-правового нормотворення та (або) правозастосування.

2. Призначення принципів кримінально-правової політики впливає з того, що за їх допомогою відбувається формування і реалізація кримінально-правової політики (тобто ці принципи виступають ідеологічною основою останніх).

3. Сферою застосування принципів кримінально-правової політики є ті суспільні відносини, що становлять об'єкт (предмет) кримінального права, а також суспільні відносини у сфері кримінально-правового нормотворення і правозастосування.

4. Принципи кримінально-правової політики можуть мати своє формальне закріплення не лише у нормах кримінального права, а й в інших нормативно-правових актах (директивах, стратегіях, постановвах уряду тощо) і (або) в кримінально-правовій доктрині.

Таким чином, узагальнюючи викладене, вважаємо, що **принципи кримінально-правової політики** — це *концептуальні ідеї, базові положення у сфері кримінально-правового нормотворення і правозастосування, що виступають ідеологічною основою для формування і реалізації кримінально-правової політики.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Принцип // Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. — 1736 с.
2. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / Відповідальн. ред. та автор передмови академік НАН України Ю.С. Шемшученко, упорядник та автор нарисів К.А. Вислобоков / НАН України, Інст-т дер-ви і права ім. В.М. Корецького; Інст-т Української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. — Київ, 1997. — 548 с.
3. Уголовное право. Сочинение доктора Павла Анзельма Фейербаха / Лучше простить десять виновных нежели наказать одного невинного, Екатерина Великая. — Санктпетербург, въ медицинской типографіи, 1810. — 122 с.
4. Энциклопедия уголовного права. Т.1. Понятие уголовного права / Лесников Г.Ю., Лопашенко Н.А., Побегайло Э.Ф. — Изд-во профессора Малинина — ЛГУ им. А.С. Пушкина. — 2-е изд. — СПб., 2008. — 370 с.
5. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... докт. юрид. наук. — К., 2005. — 440 с.
6. Полный курс уголовного права : в 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.И. Коробеева. Т. 1. : Преступление и наказание. — СПб. Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. — 1133 с.
7. Сабитов Т.Р. Система уголовно-правовых принципов : монография. — Москва : Проспект, 2012. — 240 с.
8. Кузнецов В.В. Принципы кримінально-правової охорони // Право України. — 2017. — № 2. — С. 128.
9. Лопашенко Н.А. Уголовная политика / Н.А. Лопашенко. — М. : Волтерс Клувер, 2009. — 608 с.
10. Коробеев А.И. Принципы российской уголовно-правовой политики как отражение конституционных основ уголовного права // Конституционные основы уголовного права :

Материалы I Всерос. конгресса по уголовному праву, посвящен. 10-летию УК РФ. — М., 2006. — 264 с.

11. Баулін Ю.В. Про методологію дослідження принципів кримінального права // Вибрані праці / Ю.В. Баулін. — Х. : Право, 2013. — 928 с.

12. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ — Харків: Юрінком Інтер — Право, 2002. — 416 с.

13. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) : дис. ... канд. юрид. наук. — Луганськ, 2004. — 217 с.

14. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации : монография. — Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. — 176 с.

15. Коржанський М. Визначення окремих понять у Кримінальному кодексі України // Право України. — 2002. — № 10. — С. 83-88.

16. Коржанський М.Й. Про принципи кримінального права України // Право України. — К.: Наукова думка, 1995. — № 11. — 169 с.

17. Мальцев В.В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. — 694 с.

18. Мальцев В.В. Принципы уголовного законодательства и общественно опасное поведение // Государство и право. — М., 1997. — № 2. — 117 с.

19. Фріс П.Л. Проблеми глобалізації і міжнародна кримінально-правова політика // Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації : матеріали міжнар. наук. практ. конф., 12–13 жовт. 2017 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. — Харків : Право, 2017. — 560 с.

20. Галиакбаров Р.Р. Преступность и уголовная политика (актуальные проблемы борьбы с преступностью) / Галиакбаров Р.Р. — Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1993. — 321 с.

21. Чередниченко Е.Е. Принципы уголовного законодательства : понятие, система, проблемы законодательной регламентации. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 192 с.

22. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика. Владивосток, 1987. — С. 32.

23. Пудовочкин Ю.Е., Первагидов С.С. Понятие, принципы и источники уголовного права : сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств. — СПб., 2003. — С. 19.

24. Минькович-Слободяник О.В. Правова політика: стратегічні пріоритети і напрями вдосконалення : монографія / О.В. Минькович-Слободяник. — К. : Логос, 2012. — 196 с.

25. Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / отв. ред. М. Н. Марченко. 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Норма, 2007. — Том 3 : Государство, право, общество. — 712 с.

26. Малько А.В. Теория правовой политики : монография. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 328 с.

27. Фулей Т.І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. — Львів, 2003. — 253 с.

28. Панов М.І. Принципи кримінального права // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2017. — 1064 с.

Лащук Е.В.

Понятие принципов уголовно-правовой политики и их соотношение с принципов уголовного права.

Аннотация. В статье предлагается авторское определение понятия «принципы уголовно-правовой политики», а также его соотношение с понятием «принципы уголовного права».

Выделены основные составляющие исследуемых понятий, а именно: содержание соответствующих принципов, их назначение и область применения, а также юридическое закрепление. На этом основании сделаны выводы относительно признаков, которые дают возможность разграничить указанные понятия и определить принципы уголовно-правовой политики среди других принципов права и политики.

Ключевые слова: принципы уголовно-правовой политики, принципы уголовного права, принципы права, уголовно-правовая политика.

E. Lashchuk

Concept of principles of criminal law policy and their relationship with principles of criminal law.

Summary. The article proposes an author's definition of the concept of "principles of criminal law policy", as well as its relation with the concept of "principles of criminal law".

The main components of the studied concepts are highlighted, namely: content of the corresponding principles, their purpose and scope, and also legal consolidation. On this basis, conclusions are drawn on the features that make it possible to delineate these concepts and determine the place of principles of criminal law among other principles of law and politics.

The author of the article made the following conclusions:

1. The content of the principles of criminal law policy is that they contain certain fundamental ideas (guiding principles, basic principles, basic provisions) in the field of criminal law-making and (or) enforcement.

2. The appointment of the principles of criminal law policy follows from the fact that they help form and implement a criminal law policy (that is, these principles serve the ideological basis of the latter).

3. The sphere of application of the principles of criminal law policy is those social relations that constitute the object (subject) of criminal law, as well as social relations in the field of criminal law-making and enforcement.

4. Principles of criminal law policy can have their formal consolidation not only in the norms of criminal law, but also in other normative legal acts (directives, strategies, decisions of the government, etc.) and (or) in the criminal-law doctrine.

Thus, the principles of penal policy - a conceptual ideas, the basic provisions in criminal law enforcement and rule-making, acting ideological basis for the formation and implementation of criminal law policy.

Keywords: principles of criminal law policy, principles of criminal law, principles of law, criminal law policy.